

Received:
4 May 2022
Revised:
30 July 2023
Accepted:
13 June 2022
Published:
22 September 2023
P.P: 37-63

ISSN: 2717-3674
E-ISSN: 2717-3666

A Comparative Study of the Future of the Formation of the World Government in the School of Judaism and Islam

Mohsen Gudarzi ^{*1} | Mohammad Amin Nasiripour ² | Farhad Hamza ³

Abstract

Objective: Looking at the future and the direction of movement of different religious schools originates from the ideology that governs them. The formation of the world government in the two schools of Judaism and Islam also arose from this view. In this article, in order to understand this issue, in order to understand the prevailing approach in both schools, with the method of qualitative content analysis, after examining the three concepts of utopia, promise and apocalypse, from the perspective of which school at the global level, with what characteristics, can best serve humanity. To guide towards building a desirable future, the important characteristics claimed in the formation of the world government of two schools of Judaism and Islam were extracted and compared with each other. The most important common features include seven features and the most important differences also include six features. In terms of the features required for a school to form a single world government in the end of time, by examining the features proposed for both the Jewish and Islamic world governments in the future, the school of Islam has the capacity, talent and superior and higher characteristics than the formation of a world-wide government. And without political orientation towards a specific nation or race, he seeks to achieve justice in all the affairs of the society.

Keywords: Promised, Apocalypse, Jews, Islam, World Government.

1. Corresponding author: Master of Environmental Management and Planning, University of Tehran, Tehran, Iran. Godarzi_mohsen29@yahoo.com
2. MA in Organizational Psychology, Islamic Azad University, Karaj Branch, Tehran, Iran.
3. Assistant Professor, Islamic Azad University, Tehran Branch, Center, Iran.

Cite this Paper: Gudarzi, M & Nasiripour, M.A & Hamza, F . (2022). A Comparative Study of the Future of the Formation of the World Government in the School of Judaism and Islam. *Crisis Management and Emergency Situations*, 2(3), 37–63. DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.2.2.2>

Publisher: Imam Hussein University

Authors

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) .

بررسی تطبیقی آینده تشکیل حکومت جهانی در مکتب یهود و اسلام

محسن گودرزی^۱ | محمد امین نصیری پور^۲ | فرهاد حمزه^۳ ID

دوره سوم
تابستان ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۲
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۰۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۳۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰
صص: ۳۷-۶۳

شابا چاپی: ۲۷۱۷-۳۶۷۴
الکترونیکی: ۲۷۱۷-۳۶۶۶

چکیده

نگاه به آینده و جهت حرکت مکاتب مختلف دینی نشئت گرفته از ایدئولوژی حاکم بر آنهاست. تشکیل حکومت جهانی در دو مکتب یهود و اسلام نیز برخاسته از این نگاه می‌باشد. در این مقاله برای فهم این موضوع، در جهت شناخت رویکرد حاکم در هر دو مکتب، با روش تحلیل محتوای کیفی پس از بررسی سه مفهوم آرمان‌شهر، موعود و آخرالزمان، از این منظر که کدام مکتب در سطح جهانی با چه ویژگی‌هایی بهتر می‌تواند بشریت را به سمت ساخت آینده مطلوب راهنمایی کند، ویژگی‌های مهم ادعا شده در تشکیل حکومت جهانی دو مکتب یهود و اسلام استخراج و با یکدیگر مقایسه گردید. مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک شامل هفت ویژگی و مهم‌ترین تفاوت‌ها نیز شامل شش ویژگی می‌باشد. در ویژگی‌های مورد نیاز به منظور برخورداری یک مکتب برای تشکیل حکومت واحد جهانی در آخرالزمان، با بررسی ویژگی‌های مطرح شده برای هر دو حکومت جهانی یهود و اسلام در آینده، مکتب اسلام ظرفیت، استعداد و خصوصیت‌های برتر و والاتری نسبت به تشکیل حکومت در سطح جهان را دارا می‌باشد و بدون جهت‌گیری سیاسی نسبت به قوم و یا نژادی خاص در پی تحقق عدالت در همه شئون جامعه می‌باشد. کلیدواژه‌ها: موعود، آخرالزمان، یهود، اسلام، حکومت جهانی.

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت و برنامه ریزی محیطی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Godarzi_mohsen29@yahoo.com

۲. کارشناسی ارشد روانشناسی سازمانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج، تهران، ایران.

۳. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، ایران.

استناد: گودرزی، محسن و نصیری پور، محمد امین و حمزه، فرهاد (۱۴۰۱)، بررسی تطبیقی آینده تشکیل حکومت جهانی در

مکتب یهود و اسلام، نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی، (۳)، ۲، ۳۷-۶۳.

Dor: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.2.2.2>

نویسندگان

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

انسان در طول تاریخ زندگانی پرفرازونشیب خود، همواره به برپایی جامعه مطلوب خویش می‌اندیشیده است. آرزوی پیروزی نهایی حق بر باطل، صلح بر جنگ، عدالت بر ظلم، برقراری ارزش‌های انسانی و تشکیل مدینه فاضله یا «آرمان شهر» یا «فوتوریسم»، در همه ادیان زمینی و آسمانی با اختلاف اندکی وجود دارد و از مشترکات تمامی ادیان و مذاهب است. در همه ادیان به آینده‌ای درخشان و آمدن مصلحی جهانی در آخرالزمان نوید داده شده است. «فوتوریسم»، یعنی اعتقاد به دوره آخرالزمان و انتظار ظهور نجات‌بخش غیبی و مصلح بزرگ جهانی، از مسائلی است که در بحث‌های نظری تمامی مذاهب‌ها و ادیان درباره آن بحث و گفت‌وگو شده است. همه ادیان در آن مشترک‌اند، ولی در مصداق آن اختلاف وجود دارد (حسینی، ۱۳۸۷: ۱۲۶). ظهور یک مصلح بزرگ جهانی، در همه مذاهب مشترک بوده و از اصول مسلم اعتقادی این ادیان به شمار می‌رود. موعودباوری به معنای اعتقاد به وعده‌ای نسبت به آینده جهان و انسان‌ها، در جهت رهانیدن آن‌ها از وضعیت نابسامان موجود و رساندن آن‌ها به وضعیت مطلوب می‌باشد. لذا به فرد وعده داده شده نجات‌دهنده، منجی موعود می‌گویند (جباری، ۱۳۹۸: ۵۸). مطالعات تطبیقی در همه زمینه‌ها به ویژه در عرصه دین و حوزه عقاید بسیار لازم است چراکه مقوله فرهنگ و دین، نقش ممتازی را در روند جهانی شدن ایفا می‌کند و در این زمینه همچون سایر زمینه‌های دیگر، برگ برنده در دست کسی است که بهترین و عقلانی‌ترین سخن را عرضه کند؛ زیرا انسان به مقتضای فطرت خود از بهترین گفتارها استقبال می‌کند؛ «فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ؛ پس بندگان مرا بشارت ده! همان کسانی که سخنان را می‌شنوند و از نیکوترین آن‌ها پیروی می‌کنند.» (الزمر/ ۱۸ و ۱۷) و این نگاه تطبیقی هم می‌تواند در حوزه اصول ادیان و هم در حوزه آموزه‌های آن صورت پذیرد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۶). بررسی دیدگاه ادیان آسمانی و بلکه همه مذاهب در مورد موعود و مصلح جهانی، بسیار قابل توجه است ولی مسلمانان کمتر به این مهم توجه کرده‌اند. وقتی بشریت به این مهم توجه پیدا نماید که عقیده به ظهور یک نجات‌دهنده فوق‌العاده جهانی، یک عقیده مشترک دینی است که از مصدر وحی سرچشمه گرفته

و همه پیامبران بدان بشارت داده و همه ملل در انتظار او هستند، در این صورت، مسلمانان به‌ویژه شیعیان، به خیال‌بافی، عقاید خرافی و نظایر آن متهم نمی‌گردند (کریمی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۳). این حقیقت آشکار که موعود باوری، پدیده‌ای با ابعاد جهانی و فراگیر است، نباید ما را از این حقیقت مهم غافل کند که همه موارد و مصادیق اندیشه منجی یا نجات موعود، یک‌گونه نیست؛ این غفلتی است که کم‌وبیش موعود باوران بدان دچارند. بازشناسی گونه‌های مختلف موعود و موعودباوری روشن می‌سازد که تا چه حد این باورها مشترک یا متفاوت‌اند و آیا جمع این وعده‌ها در یک وعده جامع و واحد امکان دارد یا کدام‌یک از نظر آرمانی، روان‌شناختی و تربیتی، مؤثرتر و متعالی‌تر است (موحدیان عطار، ۱۳۸۳). مسئله اصلی در پژوهش بررسی آینده‌اندیشی در دو مکتب یهود و اسلام از منظر تشکیل حکومت جهانی پس از ظهور موعود آخرالزمانی هر دو مکتب می‌باشد. برای شناخت رویکرد و فهم ایدئولوژی حاکم هر دو مکتب با روش تحلیل محتوای کیفی ابتدا به بررسی سه مفهوم آرمان شهر، موعود و آخرالزمان پرداخته شد و سپس با بررسی اسناد دست اول ویژگی‌های مهم ادعاشده حکومت جهانی یهود و اسلام استخراج و مقایسه گردید. در نهایت با در پاسخ به این سؤال برآمدیم که: کدام مکتب در سطح جهانی با چه ویژگی‌هایی بهتر می‌تواند بشریت را به سمت ساخت آینده مطلوب راهنمایی کند.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

آینده‌نگری به معنی به دست آوردن تصویری از وضعیت‌هایی که در آینده تحقق پیدا می‌کند و از آن‌که این وضعیت‌ها بستر عمل فرد هستند؛ لذا در عمل امروز مداخلت دارند؛ بنابراین آینده‌پژوهی یعنی اولاً تلاش برای یافتن تصویری از آینده، ثانیاً ارائه توجیهی برای آن تصور. منظور از آینده‌شناسی شناخت آینده یا مطالعه آینده‌های ممکن و مطلوب یک جامعه است. در پیش‌بینی آینده ضمن آنکه باید گفت دارا بودن الگو بهتر از نداشتن آن است اما الگوهای عرضه شده از دو جهت ناکارآمد هستند، یا بسیار کلی هستند و می‌خواهند همه رویدادهای متنوع جهان را بپوشانند مانند الگوهای تافلر فوکویاما و هانتینگتن و حتی الگوهایی که چه‌بسا مارکسیست‌ها در نظر داشته‌اند و عرضه نکرده‌اند و یا از نظر موضوع و از نظر روش بسیار محدود هستند و مبتنی بر ذهنیت محدود الگو پرداز هستند. همواره تفسیرهای فردی از رویدادهای حال و

آینده خصلتی ذهنی به الگوهای عام یا خاص بخشیده است. البته باید پذیرفت که موضوع آینده‌شناسی از پیچیدگی عظیمی برخوردار است که لاجرم روش آینده‌شناسی را پیچیده می‌کند و بهره‌گیری از همه علوم مرتبط را ضروری می‌سازد. ضمن آن که الگوهای مبتنی بر انواع تاریخ‌گرایی‌ها نیز که کوشیده‌اند دست به برون‌یابی در سیر حوادث گذشته تا حال بزنند و آینده را به دنبال این سیر پیش‌بینی کنند، دچار نارسایی‌های خاص خود هستند (حاجیان، ۱۳۸۶: ۸۶، ۸۵ و ۲۱). برای تبیین آینده جهان از نظر مکاتب توجه به اصول جهان‌بینی باید صورت گیرد. برای تبیین آینده جهان از نظر اسلام توجه به اصول جهان‌بینی از دیدگاه اسلامی لازم است. از این رهگذر، باید به قواعد کلی جهان‌شناسی در مکتب پرداخته شود. نتیجه نگرش الهی به جهان خلقت، همانا به آینده خوش‌بین بودن و با هر ظلمی مبارزه نمودن و زمینه صلح جهانی را فراهم کردن و به هدف والای بشری معتقد بودن و از هرگونه یأس و ناامیدی نجات یافتن و در مقابل پیشرفت سلاح‌های اتمی و جنگ ستارگان، مقاومت کردن و به انتظار مصلح آزاده جهانی به سر بردن و در زمان ظهور وی از هیچ نثار و ایثاری دریغ نکردن و برای استقرار حکومت آن انسان کامل و خلیفه خدا در زمین جهاد و اجتهاد نمودن و ذائقه تلخ تهیدستان را با براندازی توانگران زران‌دوز شیرین کردن و سرانجام، آفریدگار جهان را با تعدیل نظام بشری خشنود ساختن خواهد بود (قیومی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۷).

تفاوت عمده میان آینده‌پژوهی به‌مثابه یک علم در شمار علوم تجربی با پیش‌گویی‌های ادیان در اینجاست که یکی بر تجربه و دیگری بر وحی تکیه دارد. از این نظر آینده‌پژوهی زیرمجموعه علم است (به معنای علم تجربی) و بررسی پیش‌گویی‌های آخرالزمانی بخشی از علم کلام تلقی می‌شود. بر این اساس آینده‌پژوهی را نوعی پیش‌بینی می‌دانند و تصویر آینده را در نصوص دینی پیش‌گویی می‌خوانند. در ارتباط با موعود آخرالزمانی، پژوهش‌های بسیار متنوع و متفاوتی طی سالیان گذشته انجام شده است ولیکن درباره تشکیل حکومت جهانی پس از ظهور منجی موعود در دو مکتب یهود و اسلام و خصایص و ویژگی‌های آن به‌صورت تطبیقی پژوهشی انجام پذیرفته و از این منظر پژوهش حاضر دارای نوآوری است. به برخی از مهم‌ترین پژوهش‌ها که در طی سالیان اخیر در ارتباط با موضوع بحث ما انجام پذیرفته است می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

در پژوهشی با عنوان وعده‌های آخرالزمانی و موعودگرایی در آیین یهود (کریمی‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹)، با رویکرد تاریخی توصیفی-تحلیلی نظرات آیین یهود و نه همه ادیان آسمانی درباره انتظار موعود و مصلح کل موردبررسی قرار گرفته و همچنین کیفیت ظهور مصلح یهود به عنوان پیش‌زمینه تشکیل حکومت جهانی یهود یکی از بخش‌های اصلی این پژوهش به حساب می‌آید.

در پژوهشی با عنوان بررسی اندیشه نجات و موعودباوری در ادیان (جباری، ۱۳۹۸) با رویکرد توصیفی-تحلیلی از منابع دسته اول ادیانی به بررسی اندیشه نجات و موعودباوری در میان تمامی ادیان ابراهیمی و غیر ابراهیمی پرداخته است و نتیجه‌گیری نموده است که اندیشه منجی موعود یکی از مهم‌ترین باورهایی است که معتقدان بسیاری از ادیان در جهان را به سوی خود جلب نموده و موجب امیدآفرینی و نگرشی روشن به آینده از آن، در میان ادیان خواهد بود که خود زمینه‌سازی تشکیل حکومت واحد جهانی در آینده را فراهم می‌نماید.

در پژوهشی با عنوان منجی جهان و عصر ظهور در آئین یهود (محبوبی مقدم، ۱۳۹۶) منجی جهان و عصر ظهور از دیدگاه آیین یهود بررسی و جایگاه نجات نهایی (گنولا) در دیدگاه یهود، شرایط و ویژگی‌های تسری بخش در وقوع گنولا و همچنین رخدادهای پیش و پس از عصر ظهور موردبررسی قرار گرفته است.

در پژوهشی با عنوان ماشیح و دولت ماشیحانی موعود در یهودیت (طاهری آکردی، ۱۳۹۶) برای تبیین حجت شرعی دولت کنونی یهودی (اسرائیل) به بررسی کتاب مقدس، تلمود، فلسفه و عرفان یهودی پرداخته و در پی اثبات این مطلب است که این دولت نمی‌تواند همان دولت موعود ماشیحانی در دین یهودیت به‌منظور تشکیل حکومت جهانی باشد.

در پژوهشی با عنوان کارکردهای موعودباوری در آیین یهود (شاکری زواردهی و همکار، ۱۳۹۴) با روش توصیفی-تحلیلی معتقد است موعود در آیین یهود، امری صرفاً اعتقادی نبوده، بلکه بسته به کیفیت اعتقاد به آن، کارکردهایی برای یهودیان به‌عنوان پیروان دین الهی، نه به‌عنوان دینی سیاسی و ابزار در دست صهیونیسم؛ در برداشته است و در واقع این باور، مکانیسم و اهرمی برای تحقق برخی از آرمان‌های آیین یهود برای تشکیل حکومت جهانی به شمار می‌رود.

در پژوهشی با عنوان بررسی تشابهات کارویژه‌های حکومت موعود در اندیشه شیعه و یهود (معین نجف آبادی، ۱۳۹۰) سعی شده است کارویژه‌های حکومت موعود در آینده به صورت ملموس تر و مطابق با ساختارهای امروزی بررسی شود و در ضمن، به مقایسه و تطبیق دو مکتب در این زمینه پرداخته تا بدین وسیله تشابهات این دو نگرش به عنوان دو مکتب الهی به شکل روشن تری بیان شود.

روش‌شناسی پژوهش

روش انجام این پژوهش، تحلیل محتوای کیفی است. تحلیل محتوا از فن‌های مربوط به روش اسنادی در پژوهش علوم اجتماعی است. روش اسنادی به کلیه روش‌هایی گفته می‌شود که در آن‌ها هدف پژوهش با مطالعه تحلیل و بررسی اسناد و متون برآورده می‌شود. موضوع تحلیل محتوای کیفی می‌تواند تمامی انواع ارتباط ثبت شده در دست‌نوشته‌ها به مصاحبه‌ها، گفت‌مان‌ها، واحد مشاهدات، نوارهای ویدئو، مستندات و... باشد (فرزام نیا و بازاری، ۱۳۹۵). تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متن از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، رمزبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. با تحلیل کیفی می‌توان یک رویکرد تجربی، روش‌شناسانه و کنترل‌شده متون در درون زمینه ارتباطی، طبق قواعد تحلیل از محتوا و روش مرحله به مرحله با رعایت عناصر مورد مطالعه در نظر گرفت. بر پایه این تعاریف تحلیل محتوای کیفی به پژوهشگران اجازه می‌دهد که اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه ذهنی ولی با روش علمی تفسیر کنند. اعتبار نتایج، به وسیله وجود یک فرایند رمزبندی نظام‌مند تضمین می‌شود. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی را که آشکار یا پنهان هستند به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۳۵ و ۳۶). در این پژوهش حکومت جهانی یهود و اسلام در آینده به عنوان واحد تحلیل و مقوله‌های تحلیل شامل: آرمانشهر، موعود، آخرالزمان، ویژگی‌های حکومت جهانی یهود و اسلام و دولت کریمه مهدوی می‌باشند که به طور مستقیم و غیرمستقیم با واحد تحلیل در ارتباط می‌باشند.

یافته‌های پژوهش

در این مقاله در ابتدا به مفاهیم آرمان‌شهر، موعود، آخرالزمان در مکتب یهود و اسلام پرداخته شده است و سپس با استفاده از تحلیل محتواهای مستخرج شده با نگاه تطبیقی تشکیل حکومت جهانی مکتب یهود و اسلام که به واسطه ظهور موعود آخرالزمانی دو مکتب محقق می‌گردد مقایسه گردیده است.

۱- آرمان‌شهر

آرمان‌شهر، مدینه فاضله یا یوتوپیا جامعه‌ای است آرمانی، که در آنجا زندگانی مردم، کامل و قرین‌رستگاری است. کمالی است که تصویر آن در افق آرزوی آدمی همواره نمونه خیر برین، زیبایی و کامیابی است. آرمان‌شهر طرح یک جامعه آرمانی است، آن را نه می‌توان با افسانه و اسطوره که حافظه گذشته تخیلی را در بردارد اشتباه کرد و نه با هزاره باوری که خبر از دوران طولانی هرج و مرج و اختلال در روی زمین پیش از رسیدن به آخرالزمان را می‌دهد. آرمان‌شهر اراده شکل دادن و تصویر جامعه بر مبنای آرمان اخلاقی، مفهومی از عدالت، مفهومی از خوشبختی و مفهومی از کفایت، کارآمدی و مسئولیت است. مفهوم یوتوپیا از آشفتگی خاصی و صعوبت برخوردار است چنان که نظریه پردازان و نگارندگان یوتوپیا نتوانسته‌اند به تعریف مشترکی از آن دست یابند. اما واژه یوتوپیا برگرفته از واژه توپوس به معنای یونانی مکان است که نظریه پردازان با افزودن حرف نفی او از آن مفهومی منفی ساخته که خوبستان، هیچستان یا بهترین مکان یا لامکان و یا به گفته شیخ اشراق شهاب‌الدین سهروردی ناکجاآباد معنی می‌دهد (مطلبی و نادری، ۱۳۸۸: ۱۲۸). اتوپیا در اصل به معنای بی‌مکان و لامکان است. برای نخستین بار توماس مور وزیر هنری هشتم پادشاه انگلستان با نگارش کتابی با همین عنوان آن را به کار برد (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۹). آرمان‌شهر مورد نظر ما در این پژوهش آرمان‌شهر دینی یا همان آخرالزمان مورد توجه مکاتب یهود و اسلام، همراه با ارزش‌های اخلاقی و معنوی در راستای رسیدن به سعادت و کمال بشری در دنیا و آخرت است.

۲- موعود

معنای واژه موعود در لغت یعنی وعده داده شده یا وعده شده است. موعودباوری به معنای اعتقاد به یک منجی (نجات بخش) است که در آخرالزمان برای نجات و رهایی انسان‌ها و برقراری صلح و عدالت خواهد آمد. منجی موعود و نجات بخش در نزد اقوام و ملل مختلف با آیین‌ها و فرهنگ‌های متفاوت، به صورت‌های متنوعی مطرح شده است؛ اما همه در این نکته توافق دارند که نجات بخشی خواهد آمد و آنان را از ستم و حاکمان زورگو رها خواهد کرد و جامعه‌ای پر از عدل و داد به وجود خواهد آورد (تونه‌ای، ۱۳۸۷).

۳- موعود در مکتب یهود

مکتب یهود موعودش، ماشیح می‌باشد. ماشیح واژه‌ای عبری به معنای مسیح رهایی بخش است و با کلمه مشیحوت یعنی مشیحانیه که همان اعتقاد به آمدن ماشیح است هم خانواده می‌باشد و از ریشه عبری مشح یعنی پاک کردن با روغن مقدس مشتق شده است. کلمه ماشیح به تمام پادشاهان و پیامبران قوم یهود و همچنین به کورش پادشاه ایرانیان و یا هر کس که خداوند او را مأمور انجام کار خاصی می‌کرد، اشاره داشت. ماشیح در اصطلاح به معنای انسانی آسمانی و موجودی معجزه گر که خداوند قبل از خلقت جهان وی را آفرید و او در آسمان می‌ماند تا زمان فرستادن وی فرا برسد. به او پسر انسان نیز می‌گویند، زیرا به شکل انسان ظاهر می‌گردد هر چند که سرشت وی آمیخته از خدا و انسان است (المسیری، ۱۳۸۲).

آثار و کتب دینی یهود نیز به‌طور مکرر به موعود اشاره کرده و آمدنش را نوید داده‌اند. در اسفار تورات و برخی از کتاب‌های دیگر آن، مربوط به برخی پیامبران بنی اسرائیل، نوید ظهور رهبری بزرگ به نام مسیح یا ماشیح را داده است. با توجه به اینکه یهودیان به حضرت عیسی مسیح (ع) ایمان نیاورده‌اند و بلکه کمر به کشتن او از راه آویختن بر چوبه دار صلیب گونه، بسته بودند. این مسیح یا ماشیح غیر از عیسی مسیح مورد نظر و انتظار مسیحیان و مسلمانان است. از این رو، مسیح موعود یهودیان هنوز به دنیا نیامده است. او که بر اساس باور یهودیان فرزندی از نسل داود و یا فرزند منتخب داود است، در آخرالزمان پدید خواهد آمد و با سیطره بر جهان، پادشاه جهان و جهانیان خواهد شد و به عدل و داد پادشاهی و حکمرانی خواهد کرد. همه ستمگران و شریکان را

نابود کند، فقیران و صالحان را رهایی بخشیده، وارث زمین خواهد کرد. آنگاه است که گستره زمین از آن یهودیان خواهد بود. با توجه به قومیت گرایی و نژادپرستی شدید یهودیان و تنها بر حق دانستن دین خود و نیز صاحب حق مطلق دانستن نژاد یهودی، روشن می شود که مراد آن ها از صالحان وارث زمین، تصریح شده در کتب دینی شان، یا یهودی الاصل هستند و یا غیر یهودی به دین یهود درآمده، نه عموم صالحان دربرگیرنده صالحان امت ها و دین های دیگر (ابراهیم زاده آملی، ۱۳۸۶).

در اینجا آمدن ماسیح به معنای بازگشت یهودیان به صهیون یا اورشلیم است که ماسیح، رهبر قوم یهود و بلکه رهبر همه اقوام و ملل، از آنجا بر جهان حکومت خواهد کرد. پس او موجب رهایی قوم یهود است و بس و با پیروزی اش یهودیان از دشمنان خود انتقام خواهند گرفت و به عنوان قومی مقدس به جایگاه شایسته خود دست خواهند یافت. البته تصویر دیگری از دوران مشیحانی نیز ترسیم شده است که جهانی و غیرقومی است (بیانگر حلول گرایی فراگیر و سیال). بر پایه چنین دیدگاهی در این دوران، صلح و همبستگی میان تمام ملت ها تحقق خواهد یافت و هر چند که قوم یهود دارای جایگاه خاصی است ولی این باعث نمی شود که دیگر ملت ها از روند رهایی دور بمانند (المسیری، ۱۳۸۲).

۴- موعود در مکتب اسلام

اسلام به عنوان آخرین و کامل ترین دین از ادیان آسمانی، به مسئله مهدی موعود بیش از سایر ادیان اهمیت داده و در تبیین مسائل مربوط به آن اهتمام خاصی ورزیده است. یکی از لقب های بسیار معروف حضرت مهدی (ع) موعود است. این لقب از آن جهت به آن حضرت داده شده است که نوید ظهور او توسط انبیای الهی در آخرالزمان که جهانیان را از یوغ ستم و بیداد رهایی خواهد بخشید، به عنوان یک اعتقاد عمومی و همگانی مطرح است (تونه ای، ۱۳۸۷).

بر اساس جایگاه مهم مهدی موعود در اسلام است که همه مسلمانان از هر گروه و فرقه ای بر این مسئله اتفاق دارند که در آخرالزمان حضرت مهدی (عج) خروج می کند؛ و بر این مسئله نیز اتفاق نظر دارند که آن حضرت از نسل حضرت علی (ع) و فاطمه زهرا (س) است و نامش نام پیامبر (ص) است. مضاف بر آیات فراوانی که بر مسئله مهدویت در اسلام و ظهور حضرت مهدی

(ع) دلالت می‌کند، روایات شیعه و سنی در این زمینه، بسیار زیاد و به حد تواتر رسیده است، به طوری که کسی نمی‌تواند درباره درستی آن‌ها تردید به خود راه دهد.

۵- آخرالزمان

آخرالزمان اصطلاحی است در فرهنگ ادیان بزرگ دنیا، به معنای آخرین دوران حیات بشر و قبل از برپایی قیامت (تونه‌ای، ۱۳۸۷). معمولاً «آخر زمان» در اصطلاح یعنی سالیان پایانی یک دوره از حیات بشری و سپس ظهور یک منجی موعود که انتظار او کشیده می‌شود تا تحولی همه‌جانبه در زندگی یک قوم یا تمام بشریت ایجاد کند و بشریت را وارد دوره جدیدی کند. این واژه در قرآن بکار نرفته، اما مطالب متنوعی درباره این مفهوم، از آیات قرآن کریم قابل برداشت است و این دوران آخرین مرحله زندگی دنیا خواهد بود. آخرالزمان یا پایان زمان ۱ یا آرماگدون ۱ یا به‌عنوان روزهای آخر ۲ یا روزهای نهایی ۳ نیز شناخته می‌شود. (آخرالزمان ۲۰۲۲، آوریل ۳، برگرفته از ویکی‌پدیا).

۵-۱- آخرالزمان در یهود

در آیین یهودیان پایان دنیا «آچاریت هیامیم» به معنی آخرالزمان نام دارد که طی آن هزاران حادثه برای واژگونی جهان کهنه و آغاز مرحله جدیدی که در آن همه انسان‌ها خداوند را به‌عنوان کسی که بر همه کس و همه چیز حکمرانی می‌کند می‌شناسند، رخ می‌دهد. یکی از حکیمان تلمود، یکی از کتب مرجع یهود، می‌گوید: «پایان دوران را برسان، اما اجازه بده من آن زمان را نبینم. چون این دوره با کشمکش‌ها و رنج‌های فراوانی همراه خواهد بود».

بر مبنای عقاید رایج یهودی، پایان جهان یا آخرالزمان با حوادث زیر همراه است:

- تجمع یهودیان پراکنده و تبعیدشده در اسرائیل
- شکست همه دشمنان اسرائیل
- ساخت معبد سوم در اورشلیم (قدس) و ازسرگیری آیین قربانی و امور معبد
- تجدید حیات مردگان یا جذب

1 End time
1 Armageddon
2 last days
3 Final days

ظهور مسیحای یهودیان که پادشاه اسرائیل خواهد بود. او یهودیان اسرائیل را به اسباط اولیه‌شان تقسیم خواهد کرد. در این زمان یاجوج پادشاه مأجوج به اسرائیل حمله می‌کند. یاجوج کیست و ملت مأجوج کدام ملت است هنوز مشخص نیست. مأجوج وارد جنگ بزرگی می‌شود که در آن بسیاری از نیروهای هر دو طرف کشته می‌شوند و خداوند در آن مداخله نموده و یهودیان را نجات می‌دهد. این جنگ «آرماگدون» نام گرفته است. خداوند پس از اینکه این دشمن را برای همیشه نابود کرد، همه نیروهای اهریمنی را از بین می‌برد. بعد از سال ۶۰۰۰، (هزارهٔ هفتم) عصر قدوسیت، آسودگی، زندگی روحانی و صلح فراگیر آغاز می‌شود که «الام هابا» نام دارد.

گروهی از یهودیان معتقدند «ماشیح» احتمالاً آمده و مأموریت خود را آغاز نموده است. شکست عراق توسط ارتش ایالات متحده در جنگ خلیج در سال ۱۹۹۱ و اینکه اسرائیل صدمات جدی در آن جنگ ندید، به عنوان نشانه‌ای از حضور ماشیح در سرزمین به شمار رفته است. این عقیده از سوی تمام گروه‌های دیگر یهودی که هنوز منتظر «آخرالزمان» سنتی نوشته‌های انبیا و کتاب مقدس یهودیان می‌باشند مردود اعلام گردید (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۴). مفهوم آخرالزمان در طول تاریخ یهود تحولاتی را گذرانده است. یهودیان برخلاف دیگر اقوام که دوران طلایی تاریخ خود را در گذشته‌های تاریک و بسیار دور می‌بینند، به آینده چشم دوخته‌اند و انبیای بنی اسرائیل بارها «روزهای آخر» را که هنوز فرا نرسیده، دوران اعتلای نهایی و عظمت ملی یهود یاد کرده‌اند. امید به آینده نورانی و سرشار از سعادت در دل عامه مردم، روزبه‌روز نه تنها شدت یافته، بلکه به رؤیاهای شگفت‌انگیزی هم دامن زده است. ماشیح که از جانب خدا مأمور آغاز این دوران تازه و پر از شگفتی است، محور این آینده به شمار می‌رود (قاسمی قمی، ۱۳۸۷).

۵-۲- آخرالزمان در اسلام

در قرآن مجید، گفتار صریحی درباره آخرالزمان نیست و این اصطلاحی است که در احادیث و مؤلفات مسلمانان به چشم می‌خورد؛ اما از آیات مطالب گوناگونی درباره این موضوع برداشت می‌شود. قرآن به‌طور کلی جهانیان را به دو بخش پیشینیان و پسینیان تقسیم کرده است. علاوه بر آن، آیاتی، به ارث بردن زمین به وسیله صالحان و مستضعفان، پیروزی نهایی حق بر باطل و گسترش اسلام در سرتاسر جهان را بیان می‌کند که پس از وقوع بلاها و فتنه‌های بسیار محقق می‌شود. احادیث آخرالزمان را بسیاری از محدثان از جمله بخاری، ابوداود، ابن ماجه، احمد بن

حنبل و مرحوم مجلسی آورده‌اند. این اصطلاح، در کتاب‌های حدیث و تفسیر در دو معنا به کار رفته است:

۱. همه آن قسمت از زمان که بنا بر عقیده مسلمانان، دوران نبوت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) است و از آغاز نبوت پیامبر تا وقوع قیامت را شامل می‌شود.
۲. فقط آخرین بخش از دوران یادشده که در آن، مهدی موعود ظهور می‌کند و تحولات عظیمی در عالم واقع می‌شود.

بنابراین آخرالزمان در اسلام، به معنای دوره پایانی این عالم مادی است که بعد از آن، قیامت برپا می‌شود؛ اما این دوره، گاهی بر معنای وسیع‌تر یعنی از آغاز ظهور اسلام تا آخر عمر عالم اطلاق شده و گاهی تنها بر دوره‌ای که منجی و مصلح موعود ظهور خواهد کرد و جامعه متحول خواهد شد. به‌طور کلی می‌توان گفت اعتقاد به آخرالزمان، میان همه فرقه‌های بزرگ اسلامی مورد پذیرش است؛ اما در این که تحولات آخرالزمان با ظهور مهدی موعود آغاز خواهد شد یا مصداق مهدی موعود، چه کسی است، اختلاف است. البته تفاوتی که بین شیعه و اهل تسنن وجود دارد این است که غیر شیعه، تحولات آخرالزمان را به قیام قیامت و مقدمه آن مربوط می‌دانند و به اشراط الساعه یعنی علائم برپا شدن رستاخیز تعبیر می‌کنند؛ ولی شیعه، آخرالزمان را مقوله‌ای جدا از قیامت می‌داند و قائل است که آخرالزمان، قطعه آخر این عالم است و تحولاتی در این قطعه رخ می‌دهد که برخی مقدمه آخرالزمان است و برخی در متن آخرالزمان واقع می‌شود. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که مفهوم آخرالزمان، عبارت از قطعه و دوره آخر عمر این نسل از بشر است که مقدمه‌ای برای پایان این دوره عالم و سپس برپایی قیامت است؛ اما خود این دوره مدتی از عمر بشر را در برمی‌گیرد که با ظهور منجی و مصلح، بشر به تکامل و ترقی لایق خود نائل می‌شود و در نهایت، جهان رو به صلاح و رستگاری می‌رود؛ اگرچه قبل از این دوره و مقدم بر آن، جهان و زندگی بشری مدتی دستخوش تحولات و دگرگونی‌هایی می‌شود که از آن‌ها با عنوان علائم آخرالزمان تعبیر می‌شود و بیشتر، بعد منفی دارند؛ فطرت سالم بشری از وجود آن‌ها رنج می‌برد و جوامع، دچار اضطراب می‌شوند (مفهوم آخرالزمان در دین اسلام، ۲۰۰۷ برگرفته از <http://www.mahdi313.com/?pg=articles&catid=6&id>)

۶- حکومت جهانی یهود

بخش مهم از پازل آینده‌اندیشی قوم یهود تصور آرمان‌شهر (به تعبیر افلاطون)، مدینه فاضله (به تعبیر فلاسفه اسلامی) و یوتوپیا^۱ (به تعبیر تامس مور) می‌باشد (کریمی و معتمدی، ۱۴۰۰: ۸). حکومت آخرالزمان، از مفاهیمی است که از گذشته‌های دور در اندیشه یهود مطرح شده است. زمانی که به تاریخ یهود مراجعه کنیم، توجه به آینده‌ای روشن که از پس سختی‌ها و رنج‌ها به وجود می‌آید، به وضوح دیده می‌شود. یهودیان، سالیان دراز در آرزوی آمدن موعود خود بوده‌اند تا زمینه ایجاد چنین حکومتی را فراهم کند (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۷). حکومت آرمانی، برای یهودیان، صلح جهانی و عصر عدالت و پارسایی را وعده می‌دهد؛ عصری که در آن، همه انسان‌ها خواهند دانست که خدا یکی و نام او یکی است و قومی که خدا برای ابلاغ رسالت خود به جهانیان برگزیده، خواهد توانست مسئولیت خویش را در اصلاح معنویات جهان انجام دهد. همچنین یهودیان در کنار کاهنان و انبیا شاهد گسترش گونه‌ای از پاکی و قداست باشند که تحقق آن در شرایط کنونی، ممکن نیست؛ به دیگر سخن، آن زمان، امکان ادامه یک زندگی مقدس و مطابق با اراده الهی فراهم می‌شود. البته هدف مهم دیگری نیز مطرح می‌شود که همان وحدت میان اقوام پراکنده و متفرق بنی‌اسرائیل است؛ به گونه‌ای که اورشلیم مرکز جهان و افتخار همه نسل‌ها شده و همه امت‌ها به سوی آن آمده، در مقابلش کرنش خواهند کرد و حقایق سترگ مورد قبول بنی‌اسرائیل را خواهند پذیرفت. براین اساس، همه حوادث به احیای پادشاهی مسیحا و اتحاد مسالمت‌آمیز حکومت تجزیه شده فلسطین و شکوه از دست رفته سلطنت داوود علیه‌السلام می‌انجامد. در نظر قوم یهود، با اسکان دوباره این قوم در کنعان، عزت و احترام این قوم، باز خواهد گشت. آنان، جهان را به سوی خدا هدایت خواهند کرد و میان تاریکی‌ها، باعث روشنایی جهان می‌شوند. همه این‌ها پس از مهاجرت یهود به سوی کنعان است؛ چراکه آن زمان، اورشلیم یا کنعان، در محل مرتفعی در مقایسه با دیگر مناطق قرار خواهد گرفت و مرکز معنوی عالم و مورد توجه همه اقوام خواهد شد: «ای اورشلیم! برخیز و بگذار نور تو بدرخشد؛ زیرا جلال خداوند، بر تو تابان است. تمام قوم‌های جهان، در تاریکی فرو خواهند رفت؛ اما نور جلال خداوند، بر تو خواهد تابید و پادشاهان و قوم‌ها، به سوی تو خواهند آمد تا نور جلال خداوند را که بر تو تابان

1 UTOPIA

است، مشاهده کنند. بیگانگان آمده، دیوارهای تو را بازسازی خواهند کرد و پادشاهان آن‌ها تو را خدمت خواهند نمود؛ زیرا اگرچه به خشم خود تو را مجازات کردم؛ اما به لطف خویش، بر تو رحم خواهم کرد» (باب ۶۰: آیه ۲۰-۱).

افرادی که در حکومت آرمانی یهود، جامعه را تشکیل می‌دهند، دارای ویژگی‌های ممتاز و عالی در مقایسه با مردم زمان‌های دیگر هستند؛ ولی نکته قابل توجه این است که هنگام صحبت از مردم آن دوره، قوم یهود، دارای اولویت ویژه‌ای است و مسئله محوری‌تر این است که همه افراد این قوم، به کنعان یا فلسطین هدایت می‌شوند تا آنجا ساکن شوند. در کتب یهود، به جمع‌آوری قوم یهود اشاره شده است؛ برای نمونه از قول خداوند آمده است که در جهان آینده، برای جمع‌آوری پراکندگان اسرائیل، من بادی را به جهان خواهم آورد که از هر دو جهت بوزد؛ چنان که نوشته است: «به شمال خواهم گفت که بده و به جنوب خواهم فرمود که ممانعت مکن؛ پسران مرا از جاهای دور و دخترانم را از کران‌های زمین بیاور» (معین نجف آبادی، ۱۳۸۷).

جامعه آرمانی با وحدت تمام امت‌ها و البته با محوریت قوم یهود، تشکیل می‌شود و همگی به پرستش خدا پرداخته و صلح و همبستگی میان همه ملت‌ها تحقق می‌یابد. البته قوم یهود، دارای جایگاه خاصی است؛ اما باعث نمی‌شود که دیگر ملت‌ها از روند رهایی دور بمانند. این، یهودیان هستند که محور حکومت ماشیح قرار می‌گیرند پس از استقرار قوم یهود و پیدا شدن ده قبیله گم‌شده بنی اسرائیل و برقراری وحدت بین آن‌ها، امت‌های دیگر نیز به آن‌ها می‌پیوندند و این جامعه آرمانی، با محوریت درستکاران و برگزیدگان تشکیل می‌شود. با توجه به اهمیت شناخت پایه‌های فکری حکومت جهانی یهود در آینده، یکی از بهترین راه‌های رسیدن به شناخت و کشف ویژگی‌های ادعا شده حکومت جهانی تمسک به متون مقدسی است که وجود دارد؛ فلذا پس بنابراین در ادامه مهم‌ترین متن‌های انواع کتب مقدس آئین یهود به‌منظور بر ساخت ویژگی‌های حکومت جهانی یهود به شرح ذیل آورده شده است:

«قوم اسرائیل را از میان قوم‌ها جمع می‌کنم و از سراسر دنیا ایشان را به وطن خودشان بازمی‌گردانم. آن‌ها در سرزمینی که پدرانشان زندگی می‌کردند، ساکن می‌شوند؛ یعنی همان سرزمینی که به خدمتگزارم یعقوب دادم. خدمتگزارم تا به ابد پادشاه آنان خواهد بود و یک شبان برای جمیع ایشان خواهد بود و به احکام من سلوک نموده و فرایض مرا نگه داشته، آن‌ها را به‌جا

خواهند آورد. من با ایشان عهد می‌بندم که تا ابد ایشان را در امنیت نگه دارم. من، آن‌ها را در سرزمینشان مستقر کرده جمعیتشان را زیاد خواهم نمود و خانه مقدس خود را تا به ابد، در میان ایشان قرار خواهم داد و خانه من، میان ایشان خواهد بود و من خدای ایشان و ایشان، قوم من» (باب ۶۰: آیه ۲۰ - ۱).

«و در ایام این پادشاهان، یهوه خدای آسمان‌ها، سلطنتی را که تا ابد جاوید است بر پا خواهد کرد و این سلطنت به قومی دیگر غیر از قوم بنی اسرائیل منتقل نخواهد شد، بلکه تمامی آن سلطنت‌ها را خرد کرده، مغلوب خواهد ساخت و خودش برای همیشه پایدار و جاویدان خواهد ماند» (باب ۱۱: آیه ۴-۱).

مهم‌ترین مژده مسیحایی در آئین یهود در کتاب اشعیا نبی آمده است که نجات جامعه یهود را از گرفتاری‌ها و سختی‌ها و پراکندگی‌ها نوید داده است: «نهالی از تنه یسی (پدر داوود) بیرون آمده، شاخه‌ای از ریشه‌هایش خواهد شکفت و روح خداوند بر او قرار خواهد گرفت؛ یعنی روح حکمت و فهم و روح مشورت و قوت و روح معرفت و ترس از خداوند. کمر بند کمر عدالت خواهد بود و کمر بند میانش امانت. گرگ با بره سکونت خواهد داشت و پلنگ با بزغاله خواهد خوابید و در تمامی کوه مقدس من ضرر و فساد نخواهد کرد؛ زیرا که جهان از معرفت خداوند پر خواهد بود؛ مثل آب‌هایی که دریا را می‌پوشاند و در آن روز واقع خواهد شد که ریشه یسی به جهت علم قوم‌ها بر پا خواهد شد و امت‌ها آن را خواهند طلبید و سلامتی او با جلال خواهد بود؛ و به جهت امت‌ها علمی برافراشته و رانده شدگان اسرائیل را جمع خواهد کرد و پراکندگان یهود را از چهار طرف جهان فراهم خواهد آورد» (باب ۱۱: آیه ۱۲-۲).

«همه شهرهای ویران شده از نو ساخته خواهد شد و در تمامی جهان هیچ ویرانه‌ای نخواهد بود، حتی در سدوم و عمورا و خواهرانت (سدوم و دخترانش) به حالت نخستین خود خواهند برگشت» (باب ۵۵: آیه ۱۶).

«برای نسل تو این سرزمین از نهر مصر تا نهر بزرگ فرات عطا می‌نمایم» (اصحاح ۱۵: آیه ۱۸).

«برای تو و نسل بعد تو زمین غربت را اعطا می‌نمایم، همه زمین کنعان تا ملکی جاودانه برای تو باشد (اصحاح ۱۷: آیه ۸).

«در زمان او صالحان خواهند شکفت و وفور سلامتی خواهند بود. مادامی که ماه نیست نگردد او حکمرانی خواهد کرد، از دریا تا دریا و از نهر تا اقصای جهان. به حضور وی صحرائشینان گردن خواهند نهاد و دشمنان او خاک را خواهند لیسید» (باب ۷۲: آیه ۷).

«ای دختر صهیون بسیار وجد بنما و ای دختر اورشلیم آواز شادمانی بده! اینک پادشاه تو نزد تو می آید. او عادل و صاحب نجات و حلیم می باشد و بر الاغ و بر گُره الاغ سوار است» (باب ۹: آیه ۹).

«روح سلطان تعالی خدا بر من است؛ زیرا خدا مرا مسح کرده است تا مسکینان را بشارت دهم و مرا فرستاده تا شکسته دلان را التیام بخشم و اسیران را به رستگاری و محبوسان را به آزادی ندا کنم؛ و تا از سال پسندیده خدا و از یوم انتقام خدای ما ندا نمایم و جمیع ماتمیان را تسلی بخشم» (باب ۶۱: آیه ۳-۱).

«قوم‌ها را به انصاف داوری خواهد کرد. آسمان شادی کند و زمین مسرور گردد. دریا و پری آن غرش نمایند. صحرا و هرچه در آن است به وجد آید. آنگاه تمام درختان جنگل ترنم خواهند نمود به حضور خداوند؛ زیرا که می آید؛ زیرا که برای داوری جهان می آید» (باب ۹۶: آیه ۱۰-۱۳).

«نسلی از یعقوب و وارثی برای کوه‌های خویش از یهود به ظهور خواهیم رسانید؛ و برگزیدگانم ورثه آن و بندگانم ساکن آن خواهند شد؛ و اما شما (خطاب به یهود) که خداوند را ترک کرده و کوه مقدس را فراموش نموده‌اید؛ و مانده به جهت بخت مهیا ساخته و شراب خروج به جهت اتفاق ریخته‌اید، پس شما را به جهت شمشیر مقدر ساختم؛ و جمیع شما برای قتل خم خواهید شد... و اورشلیم را محل وجد خواهیم و از قوم خود شادی خواهیم کرد و آواز گریه و ناله بار دیگر در او شنیده نخواهد شد» (باب ۶۵: آیه ۹-۱۳ و ۱۸-۲۰).

«او مسکینان را به عدالت داوری خواهد کرد و به جهت مظلومان زمین به راستی حکم خواهد کرد؛ زیرا که جهان از نور و معرفت خداوند پر خواهد شد، مثل آب‌هایی که دریا را می پوشاند» (باب ۱۱: آیه ۱-۱۰).

۷- حکومت جهانی اسلام

مهم‌ترین دغدغه زندگی سیاسی از منظر اسلام، آماده‌سازی انسان‌ها برای رسیدن به سعادت اخلاقی و در واقع اصلاح خلق و تقویت فضیلت‌های اخلاقی و معنوی در انسان‌ها ذکر شده و مهم‌ترین کارویژه دولت اسلامی را هم زمینه‌سازی برای رسیدن به سعادت اخلاقی ذکر کرده‌اند. دولت مهدوی سیاست، اجتماع، اخلاق، اقتصاد و فرهنگ را به سمت فضیلت‌های اخلاقی و خیرات می‌کشانند و با پیوند میان سیاست و اخلاق در تعالی و تکامل اخلاقی مردم می‌کوشد. پس سعادت، کمال و تعالی معنوی و مادی، اجرای قوانین الهی در جامعه، گسترش فضایل، تزکیه و در حقیقت دستیابی به کمال و تعالی انسان مهم‌ترین اهدافی است که برای چنین حکومتی بیان شده است (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۶).

برای تحقق رویکردهای جامعه آرمانی اسلامی، تمامی رفتارها، سیاست‌ها، فرهنگ‌ها، رویکردها و گفتارهای دولت، باید شبیه جامعه مطلوبی باشد که وعده آن در قرآن داده شده است. البته مراد آن نیست که این دولت در کمال، هم چون دولت مهدوی باشد، ولی دست کم باید با اصول حکومت مهدوی هم‌سو بوده، در جهت اهداف آن حرکت کند. در اینجا به چند نمونه از ویژگی‌های بارز دولت موعود اشاره می‌نماییم که دولت زمینه‌ساز نیز باید در مسیر تحقق آن‌ها تلاش نماید (کریم زاده و ملایی، ۱۳۸۸):

- خدامحوری
- اخلاق محوری
- عزت محوری
- وحدت محوری
- شایسته محوری
- تربیت محوری

همان‌طور که مطرح شد همه مسلمانان از هر گروه و فرقه‌ای بر این مسئله اتفاق دارند که در آخرالزمان حضرت مهدی (عج) خروج می‌کند؛ و بر این مسئله نیز اتفاق نظر دارند که آن حضرت از نسل حضرت علی (ع) و فاطمه زهرا (س) است و نامش نام پیامبر (ص) است. از برنامه‌های اساسی امام مهدی (عج) تشکیل حکومت فراگیر جهانی و اداره اجتماعات از

یک نقطه و همراه با سیاست و برنامه است. دولت او دولتی اخلاقی و مبتنی بر ساختار امامت است. امام از حیث درجه کمالات وجودی در برترین نقطه قرار دارد و به کامل ترین شکل، شئون امامت را در عرصه جهان جلوه گر و نمایان خواهد کرد و زعامت دینی - سیاسی و هدایت و ارشاد انسان‌ها را عهده دار خواهد بود. او در عمق جان‌های مرده و وجدان‌های خفته نفوذ کرده و در آن‌ها تصرف و تحول می‌نماید و از سوی دیگر در وجدان و تفکر عمومی جامعه روح و حیات جدیدی دمیده و فرد و جامعه را در مسیر تکامل قرار می‌دهد.

۷-۱- دولت کریمه مهدوی

در گفتار بیست و ششم دعای افتتاح به بخشی از ویژگی‌های دولت کریمه حضرت مهدی (ع) اشاره می‌کنیم؛ «اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةٍ كَرِيمَةٍ تُعَزُّ بِهَا الْإِسْلَامَ وَأَهْلَهُ، وَتُنْزِلُ بِهَا النَّفَاقَ وَأَهْلَهُ، وَتَجْعَلُنَا فِيهَا مِنَ الدُّعَاةِ إِلَى طَاعَتِكَ، وَالْقَادَةَ إِلَى سَبِيلِكَ، وَتَرْزُقُنَا بِهَا كَرَامَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؛ «خدایا به سوی تو مشتاقیم برای یافتن دولت کریمه‌ای که اسلام و اهلش را به آن عزیز گردانی و نفاق و اهلش را به وسیله آن خوار سازی و ما را در آن دولت از دعوت کنندگان به سوی طاعتت و رهبران به سوی راهت قرار دهی و کرامت دنیا و آخرت را از برکت آن، روزی مان فرماید.» در اینجا سؤالی که مطرح می‌شود این است که منظور از دولت کریمه چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟ در پاسخ به این سؤال باید بیان کرد که دولت کریمه وعده داده ادیان توحیدی که با ظهور حضرت مهدی (عج) تحقق خواهد یافت، مدینه فاضله و اتوپیا نیست؛ زیرا این دولت در اساس و بنیاد برکشیده شده اراده معطوف به قدرت انسانی که رجوع حیث تفکرش به خود نفسانی‌اش است، نیست؛ به عکس به اذن الله برکشیده می‌شود؛ آن‌هم توسط شخص شخیصی که عبارت اراده معطوف به حق قابل تعریف است. دولت مهدوی در ادامه نظم کیهانی بی‌ظنیری اتفاق می‌افتد که همه آشفستگی و به هم ریختگی حاصل آمده از دخالت اهریمن و ابلیس را از صفحه زمین می‌زداید. وجه تمایز اصلی دولت مهدوی با جمیع مدینه‌های فاضله و اتوپیاها، فراهم آمدن رشته‌ی ارتباط با عالم نورانی و ماورائی است. از مجرای ولایت ولی خدا، انسان به معدن حقایق مستور متصل می‌شود و با نسبت یافتن بدان، به نورانیتی فراتر از تصور دست می‌یابد. برای برکشیدن مدینه کامل وجود انسان کامل لازم می‌آید تا مجال تربیت و به مقام ثمرگی و کمال رساندن انسان‌ها و سایر

موجودات عالم امکان فراهم می‌شود. تأسیس دولت کریمه مدینه طیبه بر زمین منظور آدم و عالم بوده است (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۹).

دولت کریمه، مفهومی آرمانی برای همه منتظران ظهور امام عصر است. شناخت این دولت آرمانی به ما کمک می‌کند تا بتوانیم بر اساس آن معیارها، دولت‌های اسلامی را به‌درستی ارزیابی و از طرف دیگر تلاش لازم برای پر کردن فاصله میان وضع موجود و وضع مطلوب را با یک سری برنامه‌های راهبردی طی کنیم. از این منظر تمرکز بر ویژگی‌های مدنظر آرمان‌شهر شیعی یا همان دولت کریمه مهدوی بسیار مهم و حیاتی به نظر می‌رسد که در ذیل به آن‌ها اشاره شده است: مهم‌ترین هدف شیعه از حکومت موعود همان تعالی انسانی و قرب بیشتر به سوی خداوند جهانیان است (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۶).

در اندیشه تشیع، رهبری حکومت واحد جهانی را خدای متعال، بر عهده بنده صالح خود حضرت حجه بن الحسن (عج) قرار داده و اوست که از هرگونه پستی، آلودگی، خطا و اشتباه معصوم است. حضرت علی (ع) در وصف او می‌فرمایند: بدانید آن کس از ما که فتنه‌های آینده را دریابد، با چراغی روشن‌گر در آن گام می‌نهد و بر همان سیره و روش پیامبر و امامان رفتار می‌کند تا گره‌ها را بگشاید، بردگان ملت‌های اسیر را آزاد سازد، جمعیت‌های ستمگر و گمراه را پراکنده و حق‌جویان پراکنده را جمع‌آوری می‌کند (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۶).

موعود شیعیان رهبری ظاهری و معنوی مردم را به‌صورت توأمان بر عهده دارد. علامه طباطبایی در کتاب شیعه در اسلام این‌گونه بیان می‌کنند: کسی که رهبری امتی را به امر خدا بر عهده دارد چنانکه در مرحله اعمال ظاهری رهبر و راهنماست، در مرحله حیات معنوی نیز رهبر است و حقایق اعمال با رهبری او سیر می‌کند (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۶).

همه مردم یا شهروندان جامعه از هر قوم و نژادی در ساختار قدرت نقشی اساسی داشته و پایه‌های اصلی حکومت را شکل می‌دهند (معین نجف‌آبادی، ۱۳۸۶).

عدالت را می‌توان شاخصه اصلی منش حکومتی حضرت مهدی (ع) دانست، در حقیقت امر ظهور ملازم با عدالت‌گستری در جهان است که به دست آن حضرت اعمال می‌شود. پیامبر اکرم (ص) در حدیثی می‌فرمایند: اگر از دنیا جز یک روز باقی نماند، خداوند آن روز را طولانی

می‌کند تا مردی از فرزندان من ظهور کرده و زمین را آکنده از عدل و داد نماید همان‌گونه که از ظلم و ستم پر شده است (عباسپور، ۱۳۸۵).

رفاه عمومی: یکی از شرایط اساسی برای رسیدن به اهداف معنوی و تکامل حقیقی انسان‌ها، مبارزه با فقر اقتصادی و فراهم آوردن زمینه‌های زندگی آبرومندانه برای همه انسان‌هاست. بنابراین، یکی از برنامه‌های حکومتی در نیک شهر قدسی، یک طرح اقتصادی کامل و خودکفا برای سراسر جهان بشری است (حسینی، ۱۳۸۷).

گسترش دانش و پیشرفت تمدن: عصر امام موعود (عج)، روزگار گسترش و شکوفایی آگاهی و دانایی است و نیک شهر قدسی، شهر دانش و تمدن است. جهل و نادانی جای خود را به علم و دانایی می‌دهد و از جهان، نور عقل و آگاهی می‌تابد. دانش‌هایی که در طول قرن‌ها در پشت پرده‌ها پنهان مانده بود، آشکار می‌شوند و مرز دانایی و یادگیری تا ژرفای وجود فرد فرد انسان‌ها گسترش می‌یابد. نمی‌توان تصویر واقعی جهان در عصر پس از ظهور را چنان که باید ترسیم کرد؛ زیرا اساساً چیزهایی در آن دوران آشکار خواهد شد که در تمامی تاریخ بشر بی‌سابقه بوده است (حسینی، ۱۳۸۷).

برقراری امنیت و آسایش: در روایات اسلامی نیک شهر قدسی به شهر «امن و سلام» معرفی شده است؛ امنیتی که از کوچک‌ترین مسائل فردی تا بزرگ‌ترین مسائل جهانی را در برمی‌گیرد. قرآن کریم در آیه ۵۵ از سوره نور (وَعَدَاللّٰهُ الَّذِیْنَ آمَنُوا مِنْكُمْ...) به انسان‌ها و مؤمنان وعده چنین شهر با امنیتی را داده و فرموده است: زندگی شما پس از ترس، امن می‌گردد. تاکنون چنین امنیتی در عالم برای بشر ایجاد نشده است. پیشوایان معصوم علیهم‌السلام در تفسیر این آیه فرموده‌اند که منظور، عصر ظهور حضرت مهدی (عج) است؛ یعنی وعده خداوند بر این‌که وحشت و ترس مؤمنان را به امنیت و سلامت تبدیل می‌کند، در زمان ظهور آن حضرت، معنا و مصداق کامل می‌یابد (حسینی، ۱۳۸۷).

تحقق عدالت حقیقی: انسان در طول تاریخ، همواره آرزوی تحقق عدالت کامل در جامعه را در ذهن خود می‌پرورانده است. پیامبر اکرم (ص) در وصف امام مهدی (ع) می‌فرماید: «او آغاز عدالت و پایان آن است». بنابراین، این آرزوی همیشگی انسان، یعنی عدل، تنها در نیک شهر قدسی امام موعود عج الله تعالی فرجه الشریف برآورده می‌شود که خود حضرت در رأس آن قرار

دارد. همان گونه که حکومت ایشان جهانی است، عدالت او نیز گسترده و جهانی است. در بسیاری از این روایات، از آن امام به عنوان مظهر و تجلی کامل عدالت یاد شده است. نام «عدل» را که بر آن حضرت نهاده‌اند، در واقع ترجمان کامل رسالت اوست. «عدل» نام او و برجسته‌ترین ویژگی حکومت او خواهد شد (حسینی، ۱۳۸۷).

برقراری وحدت معنوی و یکتاپرستی: این وعده خداوندی است که در آینده، این انسان حیران و گم‌گشته در بیابان نادانی‌ها دوباره به سوی خدا بازمی‌گردد و ندای عقل و فطرت را به گوش جان می‌شنود و با سفیر الهی هم سو می‌شود که در آیه ۵۵ سوره نور فرموده است: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا؛ خداوند به کسانی که ایمان آورده‌اند و نیکویی‌ها را به جای می‌آورند وعده داده است که آنان را در زمین جانشینان خویش قرار دهد؛ هم چنان که پیشینان از ایشان را جانشین گردانید و آیینی که برای ایشان پسندیده است، ریشه‌دار و پایدار سازد. پس از دوران ترس ایشان، آرامش و امنیت را برایشان برقرار سازد تا مرا بپرستند و برای من چیزی را شریک قرار ندهند.» خداوند چنین اراده فرموده است که در آینده جهان، آیین اسلام که از سوی حضرت محمد (ص) به جهانیان اعلام شده است، دین زمینان گردد و این جز به دست آخرین جانشین او یعنی حضرت مهدی (ع) ممکن نخواهد بود (حسینی، ۱۳۸۷).

دولت تشکیل شده توسط حضرت مهدی (عج) آخرین دولت در جهان خواهد بود. امام باقر (ع) می‌فرماید: دولت ما آخرین دولت است و هیچ خاندان دارای حکومتی باقی نمی‌ماند، مگر قبل از ما به حکومت می‌رسد تا وقتی سیره و شیوه حکومت ما را دیدند، نگویند: اگر ما به حکومت می‌رسیدیم، به همین شیوه‌ی اینان عمل می‌کردیم و این فرموده خداوند عز و جل است که می‌فرماید: عاقبت از آن پرهیزکاران است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به مطالب بیان شده از منابع اصیل و متون مقدس دو مکتب یهود و اسلام به منظور تشکیل حکومت جهانی آینده ۱۳ ویژگی مهم برای هر دو حکومت احصاء شد که از این ۱۳

ویژگی، هفت ویژگی مشترک و شش ویژگی متفاوت می‌باشد که در شکل‌های شماره ۱ و ۲ نشان داده شده است؛ دایره‌های آبی رنگ اشتراکات و دایره‌های قرمز رنگ تفاوت در ویژگی‌ها را نشان می‌دهد:

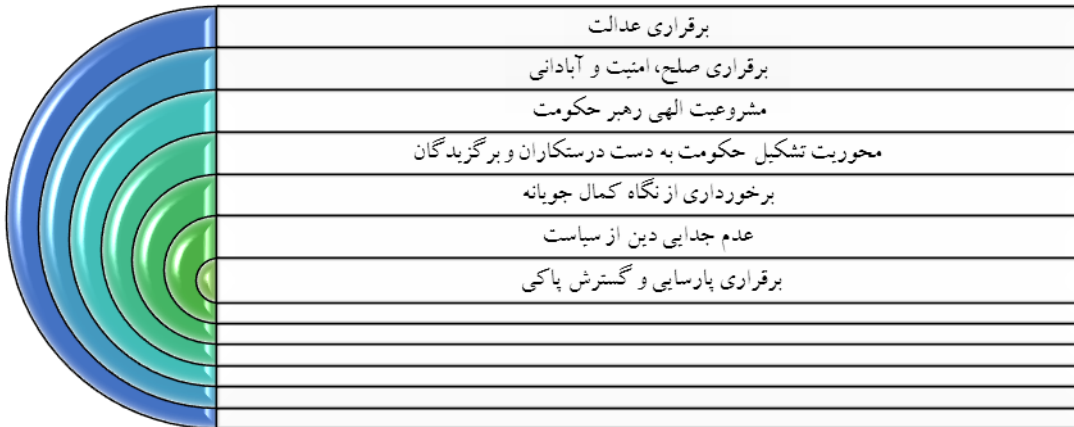
شکل شماره ۱. ویژگی‌ها و اهداف تشکیل حکومت واحد جهانی یهود در آینده

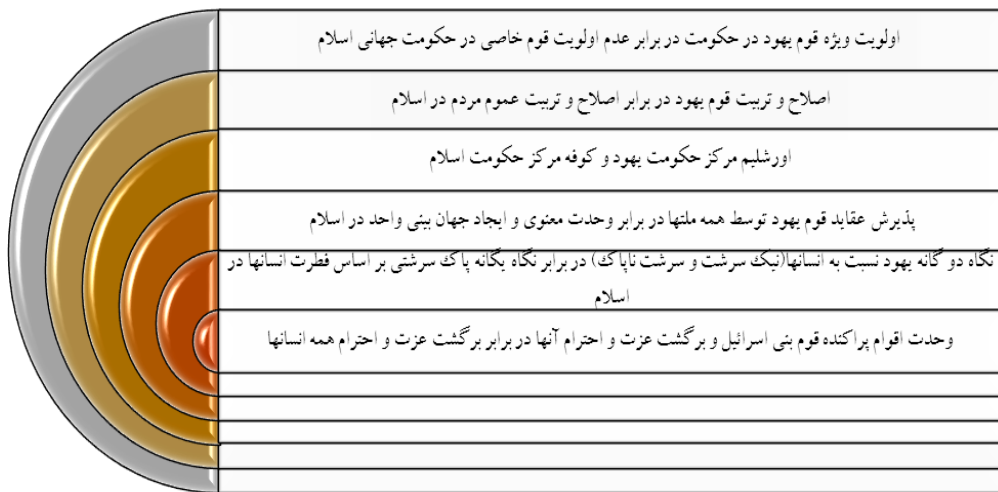
شکل شماره ۲. ویژگی‌ها و اهداف تشکیل حکومت واحد جهانی اسلام در آینده

پس از بررسی ویژگی‌ها و اهداف مدنظر حکومت جهانی یهود و اسلام که به واسطه ظهور موعود آخرالزمانی در ابعاد مختلف محقق می‌گردد، هر دو حکومت به ترتیب دارای ویژگی‌های مشترک و همچنین تفاوت‌هایی می‌باشد که به ترتیب در شکل‌های ۳ و ۴ نمایش داده شده است.

شکل شماره ۳. مهم ترین اشتراکات حکومت واحد جهانی اسلام و یهود در آینده
به همین ترتیب مهم ترین تفاوت های حکومت واحد جهانی اسلام و یهود در آینده در شکل
شماره ۴ مشاهده می گردد.

شکل شماره ۴. مهم ترین تفاوت های حکومت واحد جهانی اسلام و یهود در آینده
با توجه به مباحث مطرح شده، می توان این چنین نتیجه گیری نمود که دین، آئین و مکتبی
می تواند ادعای تشکیل حکومت جهانی در آینده را عهده دار شود که از ویژگی های زیر برخوردار
باشد:

رهبری شایسته (دارای ویژگی های انسان کامل: عصمت، عدالت، علم، تقوا و...)

توانایی شکوفایی فطرت انسان‌ها
احیا نمودن حق در دنیا و نابودی باطل و برقراری رفاه برای همه انسان‌ها نه فقط یک قشر خاص
برخورداری از مشروعیت الهی و مردمی
ملاک‌های ارزشیابی و فرهنگی فرامرزی داشته و مورد پذیرش همگانی همه اقوام بشر از هر
نژاد و با هر موقعیت جغرافیایی
نفی هر گونه ظلم و ستم و عدم سلطه‌جویی و جاه‌طلبی و تبعیض و استثمار
یکی از اهداف اصلی آن رستگاری همه انسان‌ها باشد نه فقط یک قوم خاص
برقراری عدالت اجتماعی برای همه انسان‌ها
استقبال روزافزون طبیعی جهان در گرایش به آن مکتب یا دین
توانایی ایجاد یکپارچگی سیاسی و انقلاب در جهان
دارای برنامه‌های جامع کاربردی از نظر فردی، اجتماعی و دنیوی و اخروی
برخورداری همگان از دانش بشری و استفاده از آن در راه رشد جامعه بشری
در ویژگی‌های مورد نیاز به منظور برخورداری یک مکتب برای تشکیل حکومت واحد جهانی
در آخرالزمان، با بررسی در ویژگی‌های مطرح شده برای هر دو حکومت جهانی یهود و اسلام در
آینده به نظر می‌رسد مکتب اسلام ظرفیت و استعداد برتری نسبت به تشکیل حکومت در سطح
جهان را دارا است و بدون جهت‌گیری نسبت به قوم و یا نژادی خاص در پی تحقق عدالت در همه
شئون جامعه می‌باشد. با بررسی آیات و روایات مطرح شده در مکتب اسلام می‌توان نتیجه گرفت
که حکومت جهانی مهدوی برگرفته و بر اساس حکومت اسلامی و بر اساس آرمان‌شهر و مدینه
فاضله الهی و اسلام است. در واقع مکتب اسلام از آغاز تا به امروز استعداد جهانی شدن خود را
بارها نشان داده است و از طرفی حکومت مهدوی ادامه‌دهنده حکومت نبوی می‌باشد. پیشنهاد
می‌گردد در مطالعات و پژوهش‌های آتی، دیدگاه‌های مختلف و متفاوت یهود و اسلام در ارتباط
با نحوه تأثیرگذاری بر رویدادهای مهم تاریخی و جهانی در آینده در ابعاد مختلف بیشتر تبیین و
شناخته شود.

فهرست منابع

- ابراهیم‌زاده آملی، عبدالله. (۱۳۸۶). موعود در ادیان. فصلنامه حصون، ۴(۱۲): ۷۸-۹۱.
- المسیری، عبدالوهاب. (۱۳۸۲). دایره‌المعارف یهود، یهودیت و صهیونیسم. تهران: انتشارات دبیرخانه کنفرانس بین‌المللی حمایت از انتفاضه فلسطین.
- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمود رضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. فصلنامه پژوهش، ۳(۶): ۱۵-۴۴.
- تونه‌ای، مجتبی. (۱۳۸۷). فرهنگ الفبایی مهدویت (موعود نامه). قم: انتشارات مشهور.
- جباری، حسین‌علی. (۱۳۹۸). بررسی اندیشه نجات و موعودباوری در ادیان. فصلنامه مطالعات مهدوی، ۱۱(۴۶): ۵۷-۷۴.
- حاجیان، ابراهیم. (۱۳۹۶). مبانی، اصول و روش‌های آینده پژوهی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- حسینی، سیده فاطمه؛ یدالله پور، محمدهادی و خرمی، مرتضی. (۱۳۹۳). موعودگرایی در قرآن و عهدین. فصلنامه سراج منیر، ۵(۱۴): ۳۵-۶۶.
- حسینی، محمد عارف. (۱۳۸۷). نیک‌شهر قدسی. نقادی چهار الگو از جامعه آرمانی اندیشمندان غرب و مقایسه آن‌ها با جامعه آرمانی حضرت مهدی (عج). قم: انتشارات مرکز پژوهش‌های صداوسیما.
- شاکری زورده‌ی، روح‌الله و شریعتی، محسن. (۱۳۹۴). کارکردهای موعودباوری در آیین یهود. فصلنامه انتظار موعود، ۱۲(۴۸): ۵۱-۶۸.
- شفیعی سروسستانی، اسماعیل. (۱۳۹۹). اتوپیا، دستویا و دولت کریمه مهدوی. تهران: انتشارات موعود عصر (عج).
- شفیعی سروسستانی، اسماعیل. (۱۳۸۴). آخرالزمان در یهود و مسیحیت. ماهنامه موعود، ۱۰(۵۶): ۲۷-۴۳.
- طاهری آکردی، محمدحسین. (۱۳۹۶). ماشیح و دولت ماشیحانی موعود در یهودیت. فصلنامه مشرق موعود، ۱۱(۴۱): ۱۲۱-۱۴۸.
- عباسپور، رضا. (۱۳۸۵). سیره حکومتی. ماهنامه موعود، ۱۱(۷۱): ۶۸-۷۰.
- عهد عتیق. (۱۳۹۹). ترجمه پیروز سیار. شهر: تهران انتشارات نی.
- فرزادینیا، نیما و بازاری، عماد. (۱۳۹۵). بررسی تأثیرگذاری فضای سایبری بر مؤلفه‌های توان رزمی داعش با رویکرد تحلیل محتوا. فصلنامه امنیت پژوهی، ۱۳(۵۳): ۱۵۲-۱۲۱.
- قاسمی قمی، جواد. (۱۳۸۷). ماشیح منجی یهود به روایت تلمود. فصلنامه موعود مشرق، ۲(۸): ۱۶۶-۱۵۳.
- قرآن کریم. (۱۳۸۶). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. شهر: قم: انتشارات اسوه.
- قیومی‌پور، رضا و غلامی، روح‌الله. (۱۳۹۹). بررسی آینده‌اندیشی در مکتب لیب‌الایسم و تطبیق آن با آینده‌اندیشی اسلامی. فصلنامه آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۱(۳): ۱۸۰-۱۵۵.

نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی

- کریم زاده، اصغر و ملایی، حسن. (۱۳۸۸). تا دولت کریمه (بررسی رسالت‌ها و راهبردهای فرهنگی تربیتی دولت زمینه‌ساز). فصلنامه مشرق موعود، ۳(۱۰): ۱۹۹-۲۲۴.
- کریمی، سید حسن و معتمدی، منصور. (۱۴۰۰). آینده‌اندیشی از منظر یهود. فصلنامه آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۲(۲): ۱۱۳-۱۴۵.
- کریمی‌نیا، محمدمهدی و انصاری مقدم، مجتبی و اریک، رحیم. (۱۳۹۹). وعده‌های آخرالزمانی و موعودگرایی در آئین یهود. مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، ۲(۲۰): ۱۲۲-۱۳۳.
- مجتبی مقدم، امید. (۱۳۹۶). منجی جهان و عصر ظهور از دیدگاه آئین یهود. فصلنامه پژوهش‌های مهدوی، ۴(۲۰): ۹۱-۱۱۴.
- مطلبی، مسعود و نادری، محمدمهدی. (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی مفهوم آرمان‌شهر در اندیشه سیاسی اسلام ایران و غرب. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۲(۶): ۱۲۵-۱۴۶.
- معین نجف‌آبادی، سعیده. (۱۳۹۰). بررسی تشابهات کارویژه‌های حکومت موعود در اندیشه شیعه و یهود. فصلنامه انتظار موعود، ۱۱(۳۴): ۱۷۴-۱۴۵.
- معین نجف‌آبادی، سعیده. (۱۳۸۷). آرمان‌شهر در اندیشه یهود. فصلنامه انتظار، ۸(۲۶): ۳۱۳-۳۵۰.
- معین نجف‌آبادی، سعیده. (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی آرمان‌شهر شیعی و یهودی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه آموزشی مطالعات سیاسی، دانشکده تاریخ، تمدن و مطالعات سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- موحدیان عطار، علی. (۱۳۸۳). ابعاد جهانی موعودباوری. ۵(۱۹): ۷۵-۹۳.
- مرکز مجازی مهدویت <http://www.mahdi313.com>
- <https://fa.wikipedia.org> ویکی‌پدیا .

